

<https://doi.org/10.62837/2025.5.374>

HƏSƏNOVA REYHAN CƏLAL QIZI
rhesenova@amu.edu.az
QULIYEVA ŞƏRQIYYƏ MAHMUD QIZI
şquliyeva1@amu.edu.az
MƏMMƏDOVA ŞƏHLA YUSIF QIZI
şmemmedova@amu.edu.az
Azərbaycan Tibb Universiteti

XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİNDƏ TERMİN ANLAYIŞININ PRODUKTİV ÜSULLARI

Açar sözlər: *termin, yaradıcılıq, morfoloji, kommunikasiya, abbreniasiya.*

Key words: *terminology, morphology, term formation, syntactic.*

Ключевые слова: *терминология, морфологической, синтаксический, слияние*

Müasir dövrdə xarici dillərdə termin yaradıcılığında əsas üsul və metodlarının tətbiqi göstərilmişdir. Termin yaradılması ən məhsuldar sintaktik üsul abreviaturadır. Morfoloji cəhətdən formalaşmış terminlər də sözlər kimi söz əmələ gətirən qəliblərin və söz əmələ gətirən affikslərin, yəni kök morfemlərin və affiksial morfemlərin köməyi ilə əmələ gəlir. Terminləşmənin müxtəlif üsullarının linqvistik təhlili yeni semantik mənalara aşkar etməyə, ayrı-ayrı söz formalaşdırma üsullarının inkişaf perspektivlərini qiymətləndirməyə, həmçinin xarici dillərin (ingilis və rus) mürəkkəb sözlərinin strukturlarını sistemləşdirməyə və xarakterizə etməyə imkan verir. Termin müəyyən bir elm, peşə, sənət və ya fəaliyyət sahəsində istifadə olunan dəqiq konkret və ixtisaslaşmış söz və ya ifadədir. Hər bir dilin özünəməxsus terminləri vardır: məsələn: leksikologiya, tiblə, hüquqa aid və s. ifadələr buna misal ola bilər. Terminlər ümumi dildəki sözlərdən fərqli olaraq spesifik, anlayışları ifadə edir və çox vaxt həmin sahəyə xas olan məzmun daşıyır. Terminləri öyrənmək tələbələrə elmi mətnləri başa düşmək, yazmaq və müzakirə etmək imkanı verir. Bu xüsusilə ali təhsil və beynəlxalq fəaliyyət üçün vacibdir.

Xarici dillərdə söz yaradıcılığı yerli və xarici dilçilər tərəfindən daim tədqiq edilsə də bu problem haqqında kifayət qədər nəzəri bilik əldə edilməmişdir. Çünki, dilin quruluşu və leksik tərkibi daim dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Söz yaradıcılığında yeni metodlar və üsulları müəyyənləşdirmək lazımdır. Sözdüzəltmənin müxtəlif üsullarını təhlil edərkən belə bir qənaətə gəlinir ki, neologizmlərin məhsuldar hissəsi elmi-texniki sahələrdə əmələ gəlir. Belə ki, tələbə öz sahəsinə aid terminləri öyrəndə dili daha məqsədli şəkildə mənimsəyir. Bu da motivasiya və davamlı öyrənmə istəklərini artırır.

Yəni, dil həyatın müxtəlif sahələrində necə istifadə olunur. Məsələn, tibb üzrə oxuyan tələbəyə tibb terminləri aşılır. Məsələn, (diagnosis – диагноз), (symptom – симптом) və s. Bu terminləri tələbələrə öyrətmək praktik olaraq vacibdir. Terminləri öyrənmək tələbələrə elmi mətnləri başa düşmək, yazmaq və müzakirə etmək imkanı verir. Terminlər dil öyrənməyə tək cəzə deyil, düşüncə tərzini də öyrədir. Hər bir termin müəyyən anlayışı, dünya görünüşünü və düşüncə formasını daşıyır. Dilin öyrədilməsi sadəcə danışmaq deyil leksikologiya, riyaziyyat, biologiya və s. kimi fənlərin terminlərini öyrətməklə dil real kontekstdə mənimsənilir (1 səh. 17,18).

Söz yaradıcılığında sözdüzəltmə üsullarının müxtəlifliyi, onların semantik və qrammatik mahiyyəti hər zaman tədqiqatçıların işlərində diqqət və müzakirə mərkəzində olur və olmaqdadır. İstər ingilis, istərsə də rus dillərində terminlərin öyrədilməsi tələbələrdə xüsusi maraq doğurur. Terminləşmənin müxtəlif üsullarının linqvistik təhlili yeni semantik mənaları aşkar etməyə ayrı-ayrı söz formalaşdırma üsullarının inkişaf perspektivlərinin qiymətləndirməyə həmçinin ingilis və rus dillərinin mürəkkəb sözlərinin strukturlarını sistemləşdirməyə və xarakterizə etməyə imkan verir. Terminləri öyrənmək tələbələrə elmi mətnləri başa düşmək, yazmaq və müzakirə etmək imkanı verir. Bu xüsusilə ali təhsil və beynəlxalq fəaliyyət üçün vacibdir. Terminlər tələbələrə tək cəzə deyil düşüncə tərzini də öyrədir. Hər bir termin müəyyən anlayışı, dünyagörüşünü və düşüncə formasını daşıyır. Terminlərin formalaşma prinsipləri, motivasiya prinsipləri müxtəlif üsullara malikdir: 1) motivasiya prinsipi – termin mənə baxımından anlaşılıqlı olmalıdır. Məs., sürətölçən;

2) iqtisadi prinsip – termin qısa və yığcam olmalıdır; 3) birmənəlilik prinsipi – hər bir termin yalnız bir anlayışı ifadə etməlidir; 4) uyğunluq prinsipi – termin anlayışın məzmununa uyğun gəlməlidir; 5) terminlər bir anlayış sisteminə daxil olmalıdır (2 səh. 3-5).

Semantik üsulla termin yaradıcılığı prosesində yaranmış anlayışı ifadə etmək üçün dilin sözyaratma üsulları arasında yeni terminlərin yaranmasına deyil, dildə əvvəlcədən mövcud olan müxtəlif məzmununda leksik vahidlərin yeni mənalar verməklə elmi-texniki anlayışlar yaradılır. Morfoloji üsulla termin yaradılan zaman dilin lüğət tərkibində mövcud olan leksik vahidlərə sözdüzəldici şəkilçi artırmaqla yeni məzmunlu anlayışları ifadə edən terminlər yaradır. Semantik üsuldən fərqli olaraq morfoloji, üsulla termin yaradıcılığı daha məhsuldardır. Dilçilikdə ən çox işlənən terminlər kimi (vocalrillary – лексика; grammer - грамматика; spealcing shills - новые устойчивые речи; terminologu - терминология; methodoloji – методика) qeyd olunur. Termin elm deməkdir. Termin, elm, texnika, təhsil, tibbi və ixtisaslaşmış sahələrdə istifadə olunan dəqiq və birmənəli anlayış ifadə edən xüsusi sözdür. Terminlər dilin elmi üslubuna aiddir və spesifik mənə daşıyır.

Onlar sistemli şəkildə yaradılır və müəyyən prinsiplərə əsaslanır: dəqiqlik, birmənalılıq və sistemlilik. Terminlər elmi biliklərin ifadəsində peşəkar ünsiyyətdə və beynəlxalq əməkdaşlıqda mühüm rol oynayır. Terminologiya isə bu anlayışları öyrənən və sistemləşdirən elmdir. Terminlərin düzgün istifadəsi elmi ünsiyyətin əsasını təşkil edir (3 səh. 12-13). Terminlərin meydana gəlməsi və inkişafı insan fəaliyyətinin təkmilləşməsi ilə paralel gedir. Tarix boyu - qədim dövrlərdə əsasən latınca və yunanca terminlər üstünlük təşkil edirdi. Bu terminlər ən çox tibbdə istifadə olunmaqdadır. Orta əsrlərdə ərəb və fars terminologiyası daha üstünlük edərək elmi mühitə daxil olmuşdur. Müasir dövrdə xarici dillər (ingilis, rus, alman dilləri) qlobal elmi leksiki terminlərin əsas mənbəyidir. Terminologiya yalnız terminləri toplamaq və izah etmək deyil, eyni zamanda onların sistematizasiyası yaranma prinsipləri tarixi inkişafı dildə sabitləməsi tərcümə mexanizmləri və normativləşdirilməsi kimi məsələlərlə də məşğuldur. Terminologiya həm praktik (sözlük hazırlaması, tərcümə normativlik), həm də nəzəri məzmun – məna, struktur aspektlərə malik elmdir. Məsələn micro – macro, co prefiksləri iqtisadi, hüquqi terminlərin yaranmasında geniş istifadə olunur. Prefiks, suffiks üsulu çox istifadə olunan üsul deyil. Məsələn, bəzi dilçilər bu metodu parasintez adlandırırlar. Sintaktik üsul xarici dillərin (ingilis və rus) terminologiyasında semantik morfoloji üsulla yanaşı, sintaktik yolla termin yaratmağın böyük rolu var və geniş yayılan metoddur. Termin yaradıcılığında iki və daha çox sözün birləşərək mürəkkəb söz və söz birləşməsi şəklində elmi anlayış ifadə etməsi terminologiyanın zənginləşməsində mühüm rol oynayır.

**Hasanova Reyhan Jalal
Guliyeva Shargiyya Mahmud
Mammadova Shahla Yusif**

PRODUCTIVE METHODS OF TEACHING TERMINOLOGY IN FOREIGN LANGUAGE INSTRUCTION

S U M M A R Y

This article devoted in the linguistic analysis of the term in foreign language by identifying main methods. Characteristic nature of terminology dictates the alternative of the most favorable language means for expressions of terms. Which are special words and concepts. A term is specific word used in scientific technical, educational and other specialized fields to express a precise and ambiguous concept. Terms belong to the scientific style of language and carry specialized meaning. They are created systematically based on certain principles such as accuracy, conciseness, unambiguity and consistency. Terms play an important role in the expressing scientific knowledge professional communication, and international cooperation. The

research analyzes the principal methods and ways of term formation such as semantic, morphological and syntactic. But not all of them are used to the same extend and the meaning is different. According to the research semantic methods is less productive than the morphological and based more on national language rules morphologically formed terms, like words are formed with the help of word forming patterns and word forming affixes. The most productive method of term formation is the syntactic method and abbreviations. Terminology is the science that studies and organizes these concepts.

**Гасанова Рейхан Джалал
Гулиева Шаргийя Махмуд
Мамедова Шахла Юсиф**

ПРОДУКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ТЕРМИНОВ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Р Е З Ю М Е

Статья повешена лингвистическому анализу терминообразования на иностранных языках путем выявления основных способов и их функционирования на языках. Характеристика терминологии диктует альтернативу наиболее благоприятных языковых средств. Он создаем собственную терминологическую систему словообразовательный фонд конкретного языка. Значимость статьи обусловлена преобразованиями практически во всех сферах современной жизни. Термин – это специальное слово, используемое в науке, технике, образовании и других специализированных областях для выражение точного и однозначного понятия. Термины относятся к научному стилю речи и имеют специфическое значение. Они формируются системно и основываются на определенных принципах: точность, краткость, однозначность и системность. Термины играют важную роль в передаче научных знаний, профессиональном общении и международ сотрудничестве. Терминология – это изучающая и систематизирующая эти понятия. Правильное использование терминов – основа научной коммуникации. Согласно исследованное семантической метод менее продуктивен чем морфологический и больше основан на национальных языковых правилах. Морфологический образованных термины как и слова образуются с помощью словообразовательных моделей и словообразовательных аффиксов. И тоже корневых морфем и аффиксиальных морфем. Наиболее

продуктивным методом терминообразования являются синтаксический метод и сокращения.

Ə D Ə B İ Y Y A T

1. Quliyev N. Terminologiya giriş. Bakı, 2004;
2. Məmmədli V. Dil və üslub məsələləri. Bakı. 2006;
3. Кондрашевский В.И. Терминоведение Москва 1999;
4. Sager, Guan C. A practical course in terminology processing. Amsterdam 1990.

Rəyçi: Z.Ş.Məmmədova